

Els Banys Àrabs de Girona, segons un gravat del segle XIX.

Els arabismes de la llengua catalana a les comarques de Girona

M. TERESA SABRIÀ I RIUS

L'expansió de l'islam és un fenomen d'enorme transcendència per a la història del pobles mediterranis¹. Les tribus nòmades de la península Aràbiga, dos anys després de la mort de Mahoma (a.632), iniciaren la conquesta d'importants territoris bizantins. En poc temps Síria, Palestina i Egipte, la resta del nord d'Àfrica i la península Ibèrica foren conqueri-

des i s'obriren a l'influx àrab. Pel cantó d'Àsia, també Mesopotàmia i Pèrsia passen a formar-ne part i, d'aquesta manera, en pocs anys la història del món que en una època s'havia mogut a l'entorn de Roma, passà a formar part d'un nou àmbit moral, religiós, social i també lingüístic. A més, aquesta transformació afectà també l'antiga unitat Mediterrània. Només el nord del Mare Nostrum restà fidel a l'herència romana, la major part de l'occident, el sud i l'orient formaren part de l'òrbita de l'islam.

El fet més extraordinari és, sens

dubte, la rapidesa i la solidesa d'aquesta expansió. Al cap de 55 anys d'iniciada l'expansió els àrabs arribaven a l'Atlàntic i 77 anys més tard penetraven a la Península Ibèrica. Els mahometans no obligaven a la conversió, acceptaven i toleraven les creences dels sotmesos i, fins i tot, aprenien la ciència, l'art i l'organització social dels pobles conquerits que eren més avançats que ells². Per quina raó, doncs, els vençuts volgueren acceptar tan ràpidament l'assimilació? Possiblement, el desig d'esdevenir un individu de ple dret i d'obtenir la igualtat social

fou la causa principal de la conversió a l'islam.

El mateix passà amb la llengua. De bracet amb la fe corànica, la llengua àrab penetrà en els pobles conquerits, i fou acceptada entre els vençuts com a llengua alhora dels vencedors i de la religió.

El 711, els 7.000 soldats que travessaren l'estret de Gibraltar no eren àrabs, sinó berbers, la majoria dels quals devien parlar llengües camítiques i, fins i tot, romàniques. Ben pocs, si considerem el poc temps que feia que pertanyien al món musulmà, podien saber àrab. A partir d'aquest moment, la població, sarraïna que continuà venint devia de ser fonamentalment del nord d'Àfrica. Malgrat tot, l'arabització de la part de la Península sota influència islàmica fou absolutament efectiva. Podem citar, per exemple, que al segle IX els cristians hispànics del territori sarraï ja no sabien llatí i es van fer traduir a l'àrab els textos dels concilis.

Les especulacions sobre el grau d'assimilació de la població cristiana en terres musulmanes a la Península han estat moltes, però són irrefutables els testimonis que tenim sobre l'absoluta arabització d'aquella població des del principi del segle XIII. Jaume I ens parla sovint dels intèrprets *-trujaman* i *arab latinat* que li són necessaris en els seus contactes amb els veïns àrabs; durant els segles XIII i XIV es funden nombroses escoles de llengües orientals especialment destinades al foment de la predicació de la fe cristiana entre els infidels sarraïns peninsulars o del nord d'Àfrica; finalment, hem d'esmentar que la llengua àrab fou present en l'administració catalana del segle XIII, ja que els documents relatius a Mallorca i a València es traduïen a l'àrab o eren ja redactats en més d'una llengua, entre les quals figurava l'àrab.

De tot plegat hem de concloure que, efectivament, acompanyant el domini polític musulmà hi hagué en tots els territoris un canvi lingüístic cap a la llengua àrab. Fou precisament el canvi lingüístic de tots els territoris ocupats per l'expansió sarraïna la causa de l'origen del lèxic català que aquí tractem.

Les vies de penetració dels elements àrabs

Quines foren les vies de penetració dels elements àrabs a la llen-

Glossari d'arabismes

A

- ADARGA o DARGA, escut ovalat. Primera documentació, s. XIII.
- AFALAGAR, amoixar. Derivat de *falaguer*. Primera documentació, s. XIV.
- AIGUANAF o AIGUANAFÀ, aigua de flor de taronja. Primera documentació, s. XIII.
- AIXOVAR, el dot, quantitat de diners o altres dons que s'aporta al matrimoni. Primera documentació, s. XII.
- ALAMBI o ALAMBIC, aparell que serveix per a la destil·lació. Primera documentació, s. XIV.
- ALARB, nadiu de l'Aràbia; esquerp, salvatge (Empordà). Primera documentació, s. XIII.
- ALBARÀ, cèdula. Primera documentació, s. XIII.
- ALBARDA, aparell que serveix per cavalcar i per dur càrrega sobre les bèsties de peu rodó. Primera documentació s. XIII.
- ALBERCOC, fruit en drupa de l'albercoquer (es documenten moltíssimes variants fonètiques). Primera documentació, s. XIV.
- ALBERGINIA, fruit de l'alberginiera (es documenten moltíssimes variants fonètiques). Primera documentació, s. XIV.
- ALBUFERA, llac format de l'aigua de la mar en platges baixes. Primera documentació, s. XIV.
- ALCALDE, president de l'Ajuntament; antigament només aplicat a jutges de moros o a institucions d'immediat antecedent islàmic. Primera documentació, s. XIV.
- ALCALI, tota substància que, combinada amb els àcids, forma sals. Primera documentació, s. XIX. Es transmet a les llengües modernes a través del baix llatí.
- ALCÀSSER, palau moro. Primera documentació, s. XIII.
- ALCAVOT, persona que sol·licita o indueix una dona a tenir comerç carnal, o qui encobreix aquest comerç a casa seva. Primera documentació, s. XIV.
- ALCOHOL, esperit refinat. Primera documentació, s. XIII.
- ALCOVA, departament d'una cambra destinat a tenir-hi el llit. Primera documentació, s. XIV.
- ALFÀBREGA, planta aromàtica (es documenten moltes variants). Primera documentació, s. XIV.
- ALFALS, planta lleguminosa (AlcM. la dona com a pròpia de l'Empordà, d'Olot i de Puigcerdà, i Cor. afirma que no s'usa als Bisbats de Girona i Elna). Primera documentació, s. XVI.
- ALFIL, peça del joc d'escacs que antigament tenia la figura d'un elefant. Primera documentació, s. XIII.
- ALFORGES, conjunt de dos sacs formats d'una sola peça llarga de roba doblegada. Primera documentació, s. XVI.
- ALGARAVIA, llengua aràbiga; cridada confusa de molta gent. Primera documentació, s. XIII.
- ÀLGEBRA, part de la matemàtica. Es transmet a través del baix llatí. Primera documentació, s. XVII.
- ALGORISME o ALGORITME, operació de càlcul en general. Primera documentació, s. XIII.
- ALGUTZIR o ALGUATZIR, oficial municipal inferior executor dels manaments del municipi, de l'alcalde, etc. (es documenten moltes variants). Primera documentació, s. XIII.
- ALJUB, dipòsit quadrangular de poca fondària excavat a terra que serveix per recollir l'aigua de la pluja; safareig. Primera documentació, s. XV.
- ALMADRAVA, xarxa grossa i de mallatge variat. Primera documentació, s. XIV.
- ALMANAC, calendari. Primera documentació, s. XIV.
- ALMANGRA o MANGRA, peròxid de ferro aluminós. Primera documentació, s. XIV.
- ALMESC o MESC, substància molt olorosa, de color fosc i de gust amargant, que és segregada dins una bossa que té entre el llombrígol i els òrgans genitals cert quadrúpede asiàtic. Primera documentació, s. XIII.
- ALMIRALL, caporal suprem de l'armada. Primera documentació, s. XIV.
- ALMOGÀVER, rústic guerrer que en l'Edat Mitjana servia com a soldat d'infanteria principalment per fer incursions en terres d'enemics. Primera documentació, s. XIII.

Glossari d'arabismes

gua catalana i quines circumstàncies n'afavoriren la transmissió, són dues qüestions que intentarem d'esbrinar en el present estudi. Destriarem aquest diversos orígens en els sis apartats següents:

a) En primer lloc hi ha els contactes més immediats entre pobles i cultures veïnes de la mateixa Península que, a través dels testimonis que posseïm o bé de les suposicions que podem fer, hagueren d'incidir en el lèxic de tres usos lingüístics diferents: col.loquial, especialitzat o culte i administratiu. Alguns dels testimonis són ja ben coneguts i citats, per exemple, la missió diplomàtica del bisbe de Girona Gotmar a Còrdova l'any 940, els mercenaris enrolats als exèrcits d'Al-Manzur el 985, la contractació de personal sarraí en les cases dels senyors, les traduccions que es feren de textos àrabs al llatí a Catalunya entre els segles IX i XI. A tot això hem d'afegir els ja esmentats de l'existència de traductors, d'escoles de llengües orientals i de textos en àrab sortits de l'administració de la corona catalana. Tampoc no podem oblidar el contacte diari de la població que, forçosament, hagué de comportar un contacte lingüístic viu.

b) En segon lloc hem de tenir present el comerç i els intercanvis que, a través de la Mediterrània, s'establiren amb els ports i ciutats del nord d'Àfrica i de l'Orient.

c) Com a tercer factor hi ha els mots d'origen àrab que entren a la llengua catalana indirectament, és a dir, a través de l'italià, del francès o, fins i tot, del castellà, i que en general formen part d'un fons europeu comú.

d) Un quart origen que hem de considerar es troba en els contactes amb l'Orient fruit de les croades.

e) El cinquè és l'apartat format per mots que penetraren al català, i generalment també a d'altres llengües europees, a través de l'escriptura i per via de la traducció de textos científics i filosòfics de l'àrab al baix llatí.

f) Finalment, hem de tenir en compte aquells mots d'origen àrab que han penetrat modernament a la llengua catalana. Sovint són mots que designen realitats de l'entorn actual àrab i que s'ha introduït per conducte d'una altra llengua, generalment la francesa. Són d'aquest origen mots tals com *beduí*, *califa*, *emir*, *girafa*, *harem*, *hègira*, *hurí*, *islam*, *mastaba*, *narguil*,

ALMORRATXA o MORRATXA, càntir de vidre o de metall amb molts de brocs i sovint amb adorns de diferents colors que serveix per tenir-hi aigua d'olor. Primera documentació, s. XV.

ALQUÍMIA, conjunt de teories que formaren la química dels antics. Primera documentació, s. XIII. A partir del segle XVII apareixen les formes *química* i *química*.

AMALGAMA, aliatge de metalls, especialment el format pel mercuri amb un altre o altres metalls. Primera documentació, s. XIX. Fou introduït a través del baix llatí i segurament per França.

AMALUC o MALUC, os de l'anca de les bèsties i, per extensió, de les persones. Primera documentació, s. XIX. No és usat en terres valencianes.

AMBRE, substància resinosa i aromàtica de color groc o grisenc. Primera documentació, s. XIII.

ANAFIL o NAFIL, trompeta de moros. Primera documentació, s. XIII.

ÀRAB i ARÀBIC, nom de la llengua i de la nació semítica de la península aràbiga. Primera documentació: àrab, s. XIII, àrab, s. XX.

ARITJOL o ARITJA, sarsaparella, espècie d'heura espinosa. Primera documentació, s. XVII.

ARRACADA, cercolet o altra peça de metall que les dones duen penjat per adorn. Primera documentació, s. XV.

ARRONSAR, replegar una cosa cap enrera. Primera documentació, s. XIII.

ARRAVAL o RAVAL, barri exterior d'una ciutat o vila. Primera documentació, s. XIII.

ARROP, most de raïm, espesseït per ebullició i evaporació. Primera documentació, s. XIV.

ARRÓS, planta de la família de les gramínies. Primera documentació, s. XIII.

ARROVA o ROVA, unitat de pes equivalent a 10,400 KG. Primera documentació, s. XIII.

ASSASSÍ, -INA, que mata amb premeditació i traïdoria. Primera documentació, s. XIII.

ASSOT, fuet, xurriaca; cop donat amb dit instrument. Primera documentació, s. XIII.

ATZAGAIADA, pròpiament, cop d'atzagaia (llança curta) i passant per l'acció ofensiva, inconsiderada, fig. disbarat, dita irracional. Primera documentació, s. XIII.

ATZAR, cas fortuït, casualitat. Primera documentació, s. XIX.

ATZAVARA, planta de la família de les amaril.lidies. Primera documentació, s. XVI.

ATZEROLA, fruit de l'atzeroler. Primera documentació, s. XVIII.

ATZUCAC, carreró sense sortida. Primera documentació, s. XIII. Pres modernament dels dialectes valencians.

ATZUR, color blau-cel. Primera documentació, s. XIV.

AUGE, apogeu d'un astre, el punt de l'òrbita planetària situat més lluny de la terra. Primera documentació, s. XIV.

AVARIA, pl. ant. despeses ocasionals o imprevistes, produïdes per incidents circumstancials d'una navegació o d'un procés; deterioració incidental d'una cosa transportada o d'un vehicle. Primera documentació, s. XIII.

B

BABAL.LÀ, (a la *babal.là*) sense reflexió. Primera documentació, s. XIX. Coromines diu que, tot i no tenir documentació antiga, és usat a tot el domini, i també ho és a Marsella i a Venècia.

BADANA, pell assaonada de be o d'ovella. Primera documentació, s. XIV.

BARBACANA, obra de fortificació, a manera de castellet, construïda davant una porta de muralla per augmentar el poder defensiu. Primera documentació, s. XII.

BARNÚS, capa amb capulla que duen els moros del nord d'Àfrica; peça d'abric llarga que hom es posa sobre els vestit de bany. Primera documentació, s. XIV.

BARRI, conjunt de cases situat fora dels murs d'una ciutat; cadascuna de les parts en què es divideix un poble gran, una vila o una ciutat. Primera documentació, s. XIII.

BEDUÍ, -ÍNA, pertanyent a cert poble nòmada. Primera documentació, s. XIX.

BÒRAX, tetraborat de sodi. Forma llatinitzada del català BORRAIX. Primera documentació, s. XIII.

BORRATJA o BORRAINA, planta de la família de les borraginàcies. Primera documentació, s. XIII.

C

CADUF, cada un dels recipients que van lligats a la corda de la sínia. AlcM. aporta moltes variants, entre les quals cita l'empordanesa *cat ífol*. Primera documentació, s. XIV.

CALASTÓ o CALASTRÓ, palanca mòbil que duu penjat un plat a cada cap i que forma part de la balança. Primera documentació, s. XIII.

CALIFA, sobirà musulmà que reuneix els poders polítics i religiós. Primera documentació, s. XIX.

CAMÀLIC, home que té per ofici el transport a braços. Coromines creu que fou transmès des de Gènova a través del grec modern o de la lingua franca dels ports africans. Primera documentació, s. XIX.

CAMBUIX o GAMBUIX, cobricap de tela fina que portaven les dones i els infants de mamella. Primera documentació, s. XIV.

CÀMFORA, 2-bornanona, cetona terpènica existent en les seves tres formes isòmeres òptiques. Primera documentació, s. XIV.

CANDI, sucre candi, sucre reduït a cristalls transparents. Primera documentació, s. XV.

CAPARRÓS, sulfat de ferro. Primera documentació, s. XIV.

CARRACA, nau molt grossa per transportar mercaderies; objecte atrotinat i inútil, andròmina. Primera documentació, s. XIII.

ràtzia, simun, taifa, visir... Aquest grup de paraules, atès que surt del tema que intenta tractar el present article, no el prendrem més en consideració.

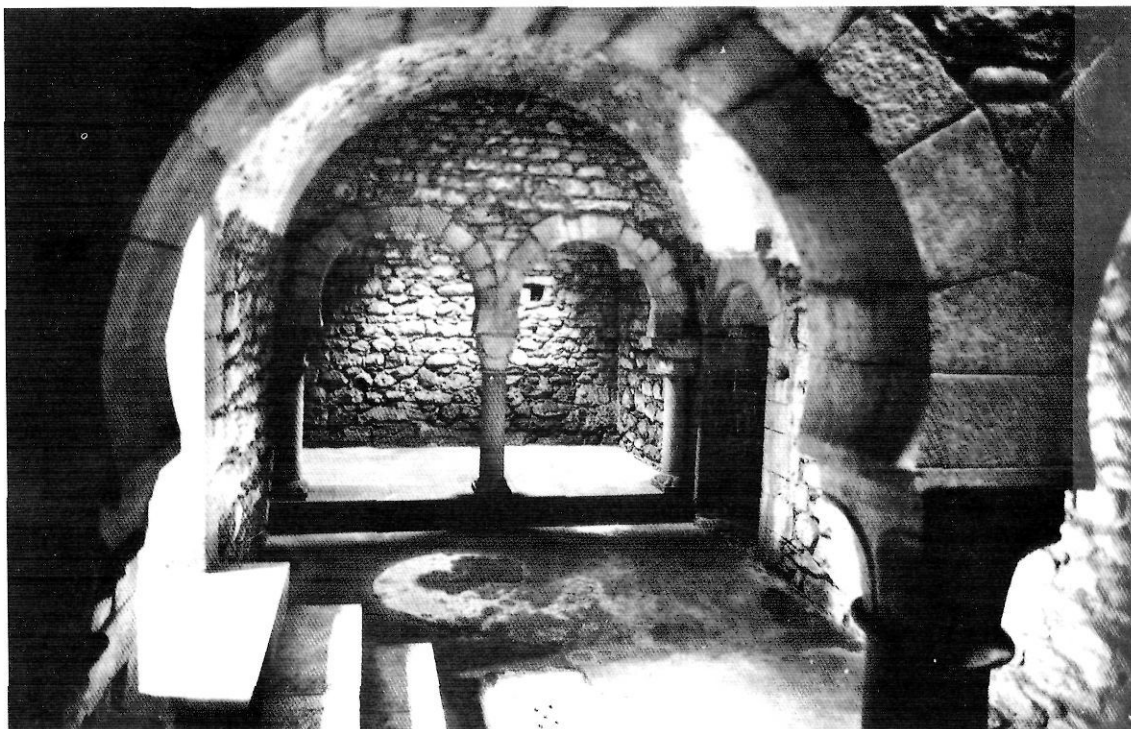
Aquest sis orígens diversos que hem apuntat no s'exclouen mútuament; sovint és ben difícil de des- triar-los. Malgrat tot, aquesta classificació ens pot ser útil com a punt de partida per a l'anàlisi i la comprensió del vocabulari.

Referències prèvies a l'estudi del glossari

Abans de qualsevol altra cosa cal fer una breu referència al glossari que acompanya aquest article. Actualment posseïm en llengua catalana dos magnífics diccionaris que ens forneixen l'etimologia de totes les paraules que introdueixen: el *Diccionari Català- Valencià- Balear*, d'Antoni M. Alcover i Francesc de B. Moll, i el *Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana* -incomplet i encara en curs de publicació- de Joan Coromines.

Tots els arabismes del glossari són mots que en aquests diccionaris esmentats porten una etimologia segura, o gairebé segura, àrab. Hem d'acceptar un marge prudencial de dubte, atesa la naturalesa mateixa de l'estudi etimològic.

El *Diccionari Català - Valencià - Balear* aporta d'una manera gai-

Interior dels Banyes Àrabs.

Glossari d'arabismes

rebé sistemàtica les diverses pronúncies de cadascun dels mots i, també, les localitza geogràficament. Aquesta informació m'ha permès de destriar d'entre tots els mots d'origen àrab de la llengua catalana només aquells que es pronuncien a les nostres comarques, bé perquè així ho afirma AlCM., bé perquè la meua parla natural i algunes consultes pertinents així m'ho confirmen.

Aquesta informació lingüístico-geogràfica i la impossibilitat de consultar d'una manera completa el diccionari de Joan Coromines, són les dues raons que m'han induït a prendre com a bàsica la informació i el lèxic del *Diccionari Català - Valencià - Balear*. Malgrat tot, mentre ha estat possible, aquesta informació ha estat completada i modificada per les dades més recents del *Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana*³.

Consideracions generals

Arribats a aquest punt, hem de fer algunes consideracions generals sobre els arabismes de què tractem:

a) No hi ha pròpiament mots privatis dels parlars de les comarques de Girona, sinó que són paraules del fons lèxic comú de la llengua catalana que s'utilitzen també en aquesta zona. Un cas tan esporàdic com *maluc* —que AlCM. documenta només a "Cerdanya, Olot i Empordà"— mereix tot un estudi de Joan Coromines per tal d'esbrinar-ne les vies de penetració. Coromines arriba a la conclusió que el mot prové de la vella escola mèdica de Salerno, tot passant després per la Universitat de Montpeller.

b) Tal com passa en les altres llengües romàniques que tenen un important contingent del lèxic d'origen àrab, la immensa majoria de mots són noms. Només esporàdicament hi hem trobat adjectius —*assassí*, *mesquí*, *alarb*, *sarraí*...—, locucions adverbials —*a la babalilà*, *en doina* i *de gairell* (casualment tots amb la primera documentació al segle XIX)— i un sol cop un verb d'acció —*arronsar*—. Hem de tenir present que verbs com *afalagar* són creacions catalanes originades per derivació. Aquest fenomen és especialment important i necessàriament ha de ser significatiu a l'hora d'investigar els canals de penetració d'arabismes a la llengua

- CARXOFA, capítol de la carxofera (té nombroses variants fonètiques). Primera documentació, s. XV.
 CASCALL, planta de la família de les papreràcies: *papaver somniferum*. Primera documentació, s. XIV.
 CATIFA, teixit amb què es cobreix el sòl de les habitacions. Primera documentació, s. XIV.
 COFA, senalla de diferents formes per tenir-hi o transportar diversos objectes. Primera documentació, s. XIII.
 COTÓ, substància fibrosa, blanca, suau, que cobreix les llavors de diferents plantes malvàcies. Primera documentació, s. XIII.

D

- DOINA, en doina, en moviment, en renou, fora del seu lloc, en desordre. Primera documentació, s. XIX.
 DRASSANA, lloc on es contrueixen les naus i altres embarcacions. Primera documentació, s. XIII.
 DUANA, oficina pública on són registrades les mercaderies i cobrats els impostos o drets d'importació i d'exportació. Primera documentació, s. XIII.
 DULA, ramat de bestiar gros compost de caps pertanyents a diferents propietaris que va a pasturar tot plegat a la muntanya o devesa comunal. Primera documentació, s. XIV.

E

- ELIXIR, licor compost de diferents substàncies medicinals dissoltes en alcohol. Primera documentació, s. XIX. Penetrà al català per conducte del baix llatí.
 EMIR, governador de província o cap de tribu, entre els àrabs. Primera documentació, s. XIX.
 ESCABETX, salsa composta principalment de vinagre, oli i fulles de llorer, que s'empra principalment per assaborir peix o carn. Primera documentació, s. XIV.
 ESCAC, joc de càlcul. Primera documentació, s. XIII.
 ESCARLATA, matèria colorant d'un vermell viu. Primera documentació, s. XIII. *Escalartina*, nom d'una malaltia, n'és un derivat.
 ESPINAC, planta dioica de la família de les queropodiàcies, *spinacia oleracea*. Primera documentació, s. XII.

F

- FALCA, tascó, objecte de fusta o de metall, de secció triangular, que serveix per obrir cossos sòlids o per ajustar i estrènyer dos cossos entre els quals es col·loca. Primera documentació, s. XIV.
 FALUA o FALUGA, embarcació de vint o més remes, descoberta o amb cobert llevadís a popa, que serveix generalment per al transport de persones distingides des d'una nau a terra o viceversa. Primera documentació, s. XIV.
 FAQUIR, membre de diferents sectes mahometanes que han fet vot de pobresa. Primera documentació, s. XVII. Segurament que penetrà per conducte del francès i de l'anglès.
 FIDEU, cadascuna de les peces de pasta de farina. Primera documentació, s. XIV.
 FLASSADA, peça quadrangular teixida de llana o cotó que s'usa com a tapall de llit. Primera documentació, s. XIV.

FONDA, casa on es serveixen menjars i es dona allotjament. Primera documentació, s. XIII. Segons Coromines, és probable que penetrés a través de Barcelona per conducte del francès d'Orient.

FORRO -A, lliure, no subjecte a servitud; a la Garrotxa, aplicat a les ovelles i altres femelles, passà a designar que no estan prenyades. Primera documentació, s. XIII.

G

GAIRELL, de gairell, obliquament, de costat. Primera documentació, s. XIX.

GALZERAN o GALLERAN, planta arbustiva de la família de les liliàcies, *ruscus aculeatus*. Primera documentació, s. XI.

GARBÍ, vent del sud-oest. Primera documentació, s. XIII.

GARRAFA, Ampolla ampla. Primera documentació, s. XVII. Potser penetrà per conducte de l'italià.

GARROFA, fruit del garrofer. Primera documentació, s. XIII.

GASSA (Coromines diu que cal rebutjar la grafia de Fabra *gasa* i reintroduir *gassa*, que és el que tothom pronuncia), tela molt clara. Primera documentació, s. XVI. No prové de l'àrab hispànic, sinó d'Orient, segurament per via comercial.

GASELA, mamífer remugant del gènere *gazella*, de la família dels bòvids. Primera documentació, s. XIII.

GATZARA, cridadissa i soroll en demostració d'alegria, d'entusiasme. Primera documentació, s. XIII.

GAVAN o GAVANY, capot amb mànegues. Primera documentació, s. XVI. *Engavanyar* n'és un derivat.

GENET, qui va a cavall. Primera documentació, s. XIII.

GENETA, mamífer carnisser de la família dels vivèrrids, espècie *genetta genetta*. Primera documentació, s. XIII.

GERRA, atuell de terrissa cuita. Primera documentació, s. XIII.

GIPO (i els seus derivats jupó, jupa i aljuba), peça de vestir amb mànegues, ajustada i cenyida al cos. Primera documentació, s. XIII.

GIRAFÀ, mamífer rumiant de l'espècie *giraffa giraffa*. Primera documentació, s. XIX. Penetrà per conducte del francès.

H

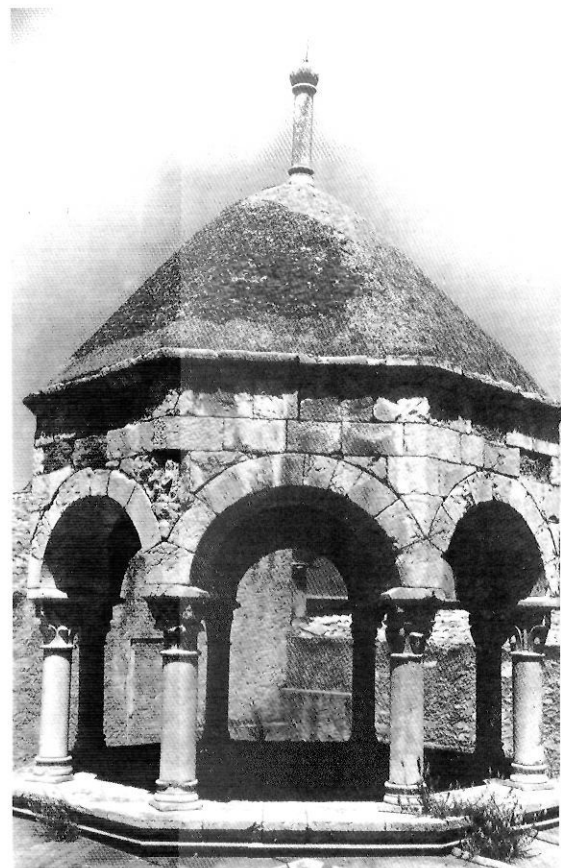
HAREM, apartament de la casa d'un musulmà on habiten les seves dones; conjunt d'aquestes dones. Primera documentació, s. XX.

HÈGIRA, era dels mahometans que data l'any que Mahoma fugí de la Meca.

HURÍ, cadascuna de les dones bellíssimes i sempre recobrades de virginitat que existeixen en el paradís de Mahoma. Primera documentació, s. XIX. Penetra per conducte del francès.

I

ISLAM religió dels mahometants. Primera documentació, s. XX,

Cúpula exterior dels Banys Àrabs.

catalana.

c) Pel que fa a les dades de la primera documentació dels mots en qüestió, podem aportar els següents percentatges aproximats:

- I. Fins al segle XV apareixen un 77% del mots.
- II. Durant els segles XVI, XVII i XVIII apareixen un 10% més dels mots.
- III. Als segles segles XIX i XX tenim el restant 13%.

Mirat amb una mica més de detall, podem calcular que del grup I un 66% es documenten als segles XIII i XIV, i molt esporàdicament en textos llatins dels segles XI i XII. És a dir, més dels dos terços dels arabismes es documenten ja a partir del moment en què el català accedeix definitivament a l'escriptura. Per tal d'assegurar més bé els fonaments de les nostres conclusions caldria un buidatge sistemàtic de la documentació llatina a Catalunya dels segles IX, X, XI i XII. Malgrat tot, considerant el temps que pot trigar

Glossari d'arabismes

J

JÀSSERA, biga grossa, col·locada horitzontalment per a sostenir altres bigues o peces gruixudes. Primera documentació, s. XIII. Presenta moltes variants fonètiques.

L

LACA i **LACRE**, resina produïda per uns insectes i emprada en vernissos, en la decoració d'objectes d'art, etc.; **lacre**, pasta sòlida composta entre d'altres elements de laca. Primera documentació, s. XIII.

LLAÛT, instrument músic de corda. Primera documentació, s. XIII.

LLESSAMÍ o **GESSAMÍ**, arbust de la família de les oleàcies de l'espècie *jasminum officinale*. Primera documentació, s. XIV.

LLIBANT, corda gruixuda, com la que s'empra en la corriola d'un pou, per pujar materials en les bastides de construcció, per estirar una embarcació cap a terra, etc. Primera documentació, s. XIV.

LLIMONA, fruit del llimoner. Primera documentació, s. XIII.

LLUQUET, tija de cànem, de caramuixa o d'altres vegetals, que ensofrada en un cap o a tots dos i acostada a una brasa, s'encén amb flama. Primera documentació, s. XV.

M

MAGATZEM, local destinat a guardar coses en gros. Primera documentació, s. XIII.

MAMELUC, soldat de les antigues milícies dels soldans d'Egipte. Primera documentació, s. XV.

MARDUIX o **MORADUIX**, planta labiada de l'espècie *origanum majorana*. Primera documentació, s. XIII.

MÀRFEGA, tela farcida de palla per servir de matalàs. Primera documentació, s. XIV.

MAT, jugada d'escacs en què un dels reis ha de ser pres en la jugada següent. Primera documentació, s. XV.

MATAFALUGA, alteració de l'antic *batalaluga*, planta herbàcia anual de la família de les umbel·líferes, *pimpinella anisum*. Primera documentació, s. XIII.

MATALÀS o **MATALAF**, sac farcit d'alguna cosa blana que serveix per seure-hi damunt. Primera documentació, s. XIII.

MESQUÍ, -NA, miserable, infeliç, ple de dissort. Primera documentació, s. XIII.

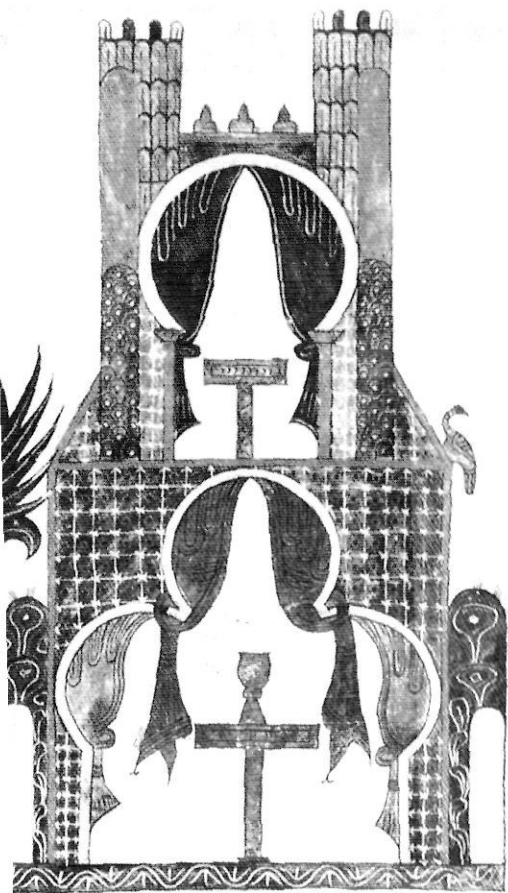
N

NACRE, mareperla, substància dura, blana, iridiscent, que forma la capa interior de certes conquilles; nom donat a certs mol·luscs en què es cria la perla. Primera documentació, s. XIII.

NARGUIL, pipa oriental. Primera documentació, s. XIX.

NARONJA, poncem. Primera documentació, s. XIV.

NENÚFAR, planta aquàtica nimfeàcia de diferents espècies. Primera documentació, s. XIII. Transmissió per via erudita.

Miniatura del *Beatus* de Girona.

un mot a arribar a l'escriptura i considerant també el fet que la majoria dels arabismes són inicialment de transmissió oral, aquestes dades ens permeten de creure que els arabismes penetren a la llengua catalana majoritàriament abans i durant el segle XIII.

Camps semàntics a què pertanyen els arabismes glossats

Una anàlisi atenta dels mots que hem presentat ens mostra que no hi ha paraules que designin sentiments, emocions o desitjos, és a dir, aspectes íntims de l'individu. Tot aquest lèxic fa referència a realitats que, per dir-ho d'alguna manera, són fruit de l'intercanvi social. Aquest és ja un fet molt important, perquè ens pot fer entreveure quin tipus de relacions inflüen realment en la llengua.

El vocabulari en qüestió -deixant de banda aquell que designa institucions, elements i vida musulmana, la penetració del qual pot ser

NUCA, part posterior del coll. Primera documentació, s. XIV. Penetrà per conducte del baix llatí.

P

PAPAGAI o PAPAGALL, ocell prensor de diferents gèneres. Primera documentació, s. XIII.

Q

QUINTAR, pes equivalent aproximadament a 41'5 kg. Primera documentació, s. XII.

QUITRÀ, substància resinosa de color negrenc o vermell fosc. Primera documentació, s. XIII.

R

RABADÀ, noi que ajuda un pastor a guardar el ramat. Primera documentació, s. XVI.

RACÓ, angle entrant que formen dues parets o altres dues superfícies que es topen. Primera documentació, s. XIII.

RÀFEC, porció extrema de la teulada, que surt més enllà de la línia vertical de la façana. Primera documentació, s. XVII. Presenta moltes variants.

RAIMA, conjunt de vint mans (= 500 fulls) de paper. Primera documentació, s. XIII.

RAJOLA, peça d'argila. Primera documentació, s. XIII.

RAMADAN, el novè mes dels musulmans, en el qual hi ha dejuni diürn. Primera documentació, s. XV.

RAMBLA, llit de riu o de torrent cobert d'arena o de pedres procedent de les avingudes. Primera documentació, s. XIII.

RÀTZIA, incursió dins territori enemic per robar o destruir. Primera documentació, s. XIX. Penetrà per via del francès.

RÈCUA o RÈCULA, conjunt de bèsties de càrrega lligades una darrera l'altra per traginar. Primera documentació, s. XIII.

RIBES, grosella. Primera documentació, s. XIX.

RÍGEL, nom d'un estel de primera magnitud, lletra beta de la constel·lació d'Orió.

RIVET o RIBET, cinta o doblec que es posa a la vorera d'una peça de vestit o altra roba. Primera documentació, s. XIV.

S

SAFANÒRIA, dipòsit artificial, fet de parets de pedra o de ciment, per a contenir l'aigua d'un riu, sinia, sèquia...Primera documentació, s. XIII.

SAFATA, plat molt planer, de metall, per portar dolços, licors, o altra cosa fina. Primera documentació, s. XVII.

SAFRÀ, planta iridàcia de l'espècie *crocus sativus*. Primera documentació, s. XIII.

Una altra miniatura del Beatus.

qualificada de gairebé forçosa, podria ésser dividit en tres grans blocs:

1. Organització social pròpiament dita.
2. Transmissió de noves tècniques, d'art i de cultura.
3. Introducció de productes comercialitzables.

El primer grup contindria un gran nombre de mots d'origen militar, de dret, dels intercanvis comercials -incloent-hi pesos, mesures i monedes-, de títols i dignitats, de transport i correus, d'oficis, d'organització de les ciutats i, fins i tot, de jocs i passatemps.

Al segon pertanyerien totes aquelles paraules que fan referència a les noves tècniques agrícoles, a l'agricultura pròpiament dita —incloent-hi la gran quantitat de noms de verdures, herbes, fruites, flors i plantes en general—, a la ramaderia i a la fauna, als aliments, a l'arquitectura, a la indumentària i els teixits, als atuells i els ornaments, a la química, la farmacopea i l'anatomia, als instruments musicals i els noms dels vents.

Al tercer grup hi entrarien, a més dels mots que fan referència a qüestions pròpies de l'activitat comercial i del seu entorn, tots aquells

productes que ens arribaven exclusivament a través del comerç: plantes exòtiques i espècies, minerals, certs tipus de teles i alguns ornaments.

Ben pocs són els arabismes glossats que escapen a aquesta classificació. Potser els únics que difícilment hi queden englobats són: *afalac* (o *afalagar*), *arronsar*, *gatzara*, *mesquí* (-na), i les tres locucions adverbials *a la babal.là*, *en doina* i *de gairell*.

Clonclusions

Els estudis històrics pròpiament dits difícilment ens poden donar gaire informació sobre la importància real que tingueren els contactes quotidians entre individus de grups socials diferents. En el cas present, però, l'anàlisi dels préstecs lingüístics ens pot fer creure que ens obre una nova llum sobre aquests aspectes.

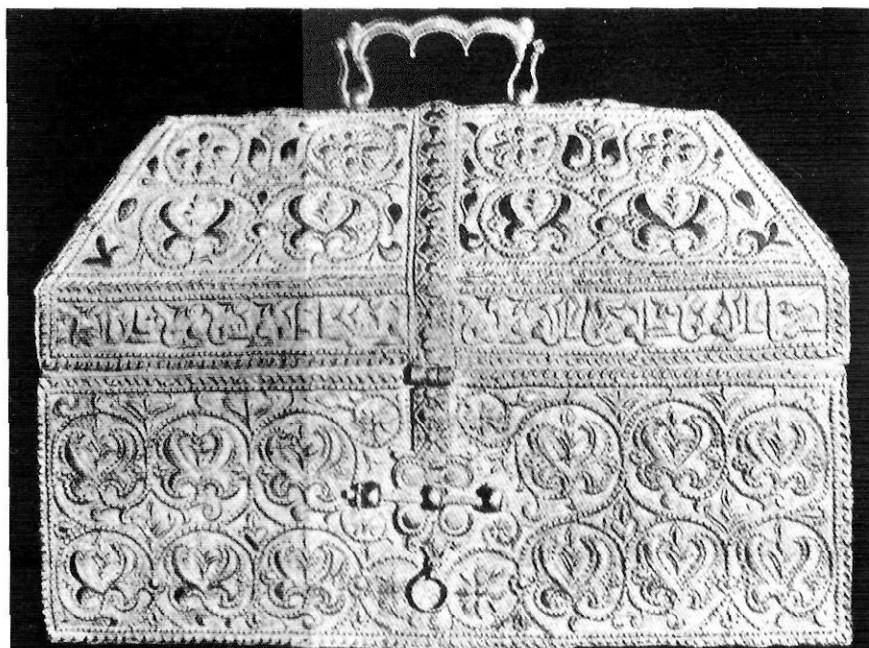
Fets com l'existència gairebé exclusiva de noms i la manca de mots que designin realitats individuals íntimes no ens poden pas passar desapercebuts. A més, la im-mensa majoria de noms són els que podem qualificar com a préstecs de necessitat, és a dir, mots nous que són introduïts perquè designen realitats noves, desconegudes fins aquell moment. El grup restant el formen els préstecs anomenats d'inèrcia o de comoditat, és a dir, aquells que es deuen a la superioritat cultural del grup social

Glossari d'arabismes

- SAGA, part posterior d'una cosa. Primera documentació, s. XIV.
 SANefa, orla. Primera documentació, s. XVIII.
 SARBATANA, canó estret i llarg que serveix per llançar projectils lleugers bufant per un extrem del dit canó. Primera documentació, s. XV.
 SARRAI, ÌNA, mahometà, moro no cristià. Primera documentació, s. XII.
 SECA, molle de batre moneda, la casa on es batia i fabricava moneda. Primera documentació, s. XIV.
 SENET, planta lleguminosa del gènere *càssia*. Primera documentació, s. XIV.
 SÈNIA o SÍNIA, màquina per a elevar aigua subterrània. Primera documentació, s. XIII.
 SÈQUIA o SÍQUIA, excavació llarga i estreta que serveix per conduir aigua d'un riu o torrent. Primera documentació, s. XI.
 SETRILL, recipient de terrissa, de vidre o metall, amb ansa a un costat i broc llarg a l'altre.
 SÈVER, suc concentrat de les fulles de plantes del gènere *àloe*, és d'aparència resinosa, de color groc fosc i de sabor molt amargant. Primera documentació, s. XV.
 SIMUN, vent violent i abrasador que s'alça en els deserts de sorra d'Àfrica i Àsia. Primera documentació, s. XIX. Penra per via del francès.
 SÍNDRIA, fruit de la sindriera. Primera documentació, s. XIV.
 SOSA, carbonat de sodi hidratat. Primera documentació, s. XIII.
 SUCRE, substància dolça que es presenta en el suc d'un gran nombre de plantes. Primera documentació, s. XIII.
 SUFI, místic musulmà de tendències panteistes. Primera documentació, s. XIII.
 SULTÀ, sobirà d'un país musulmà. Primera documentació, s. XIX.

T

- TABAC, planta salanàcia de diverses espècies. Primera documentació, s. XVIII.
 TABAL i TIMBAL, instrument de percussió. Primera documentació, s. XIII.
 TAFETÀ, tela fina de seda, llisa i il·lustrosa. Primera documentació, s. XIV.

Arqueta aràbiga de la catedral de Girona.

- TAIFA, bàndol, partit subversiu. Primera documentació, s. XIX.
- TALAIÀ, persona encarregada de vigilar mirant de lluny per prevenir un atac. Primera documentació, s. XIII.
- TALC, silicat àcid de magnesi, mineral molt blau, suau al tacte, generalment de color verdós. Primera documentació, s. XIII.
- TAMBOR, instrument de percussió. Primera documentació, s. XIII.
- TANDA, cadascun dels moments o estones d'una activitat que assignen ordenadament als diversos participants per exercir-la alternativament. Primera documentació, s. XIII.
- TANGÍ, mena de gibrell per a escurar els plats; cassola de terrissa fonda, amb un gallet en forma de bec, plena de forats al fons, per a colar el greix; cossi bugader. Primera documentació, s. XVIII.
- TARA, allò que cal descomptar del pes brut d'una mercaderia. Primera documentació, s. XIV.
- TARIFA, taula o llista de preus fixats per a serveis professionals, impostos, drets a pagar, etc. Primera documentació, s. XIV.
- TARIMA, empostissat que forma una plataforma un poc més elevada que el paviment. Primera documentació, s. XVIII.
- TARONGINA o TORONGINA, planta labiada de l'espècie *melissa officinalis*. Primera documentació, s. XIII.
- TARONJA, fruit del taronger. Primera documentació, s. XIII.
- TASSA, recipient de terrissa, de metall, etc., de boca relativament ampla. Primera documentació, s. XV.
- TAÜT, caixa on es posa el cadàver per portar-lo a enterrar. Primera documentació, s. XIII.
- TECLA, cadascuna de les barretes de fusta, sovint revestides parcialment d'ivori, d'alguns instruments musicals. Primera documentació, s. XVI.
- TORSIMANY, intèrpret. Primera documentació, s. XIII.
- TOVA, rajola gruixuda, de grans dimensions. Primera documentació, s. XVIII.
- TURBANT, cobricap d'home entre els orientals.

V

- VERDOLAGA, planta portulacàcia de l'espècie *portulaca oleracea*. Primera documentació, s. XV.
- VISIR, ministre d'un príncep musulmà. Primera documentació, s. XIX.

X

- XACRA, mal físic adquirit com a conseqüència d'una malaltia o de la vellesa. Primera documentació, s. XIX.
- XALOC, vent dels sud-est. Primera documentació, s. XIII.
- XAROP o AIXAROP, beguda que es fa coent sucre amb aigua fins que sigui espès i afegint-hi substàncies refrescants o medicinals. Primera documentació, s. XIV.
- XÀVEGA o AIXÀVEGA, art per pescar a l'encesa; llaut per pescar amb aquesta art. Primera documentació, s. XIV.
- XIFRA, cadascun dels signes que serveixen per representar els nombres. Primera documentació, s. XIII.

Z

- ZERO, xifra que representa la nul·litat o negació de valor numèrica. Primera documentació, s. XVII.

NOTES

1. Aquest treball és fruit de les investigacions que m'ha calgut dur a terme per tal realitzar la tesi doctoral, encara en curs.
2. El mateix lèxic àrab que tractem en aquest article ens pot exemplificar aquest fenomen. Així, molt dels mots que designen vegetals provenen en àrab del persa; l'arrel aràbiga que dona *escarlata* prové del grec bizantí *σκαζοχρῆστος* "teixit de llana o de lli adornat amb marques en forma d'anelles o cercles", i aquest del llatí *TEXTUM SIGILLATUM* "drap o tela segellat o marcat" (cf. Joan Coromines, *Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana*). En el glossari utilitzarem *AlCM*, com a abreviatura de *Diccionari Català-Valencià-Balear d'Antoni M. Alcover i Francesc de B. Moll, i Cor.* com a abreviatura de *Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana* de Joan Coromines.

que parla la llengua originària.

Caldria analitzar atentament els arabismes de zones en què hi hagué convivència llarga i continuada de grups catalans i àrabs, com són les Balears i el País Valencià, per tal de comparar-ne els resultats. El fet, però, és que aquí no s'entreu pas cap influència en la llengua d'ús més quotidià i bàsic, la qual cosa fa pensar que, contràriament al que algú ha afirmat, la llengua dels mossàrabs no tingué gaire importància en la penetració dels arabismes a casa nostra. Fou el contacte molt més sofisticat, fruit de l'intercanvi, el que realment va incidir en la penetració d'aquests arabismes.

Tampoc no ens ha de sorprendre gaire aquesta afirmació. Una comparació amb els nostres contactes lingüístics actuals ens pot ser útil de tenir present: bona part de les comunitats castellano-parlants de Catalunya pertanyen a formes dialectals sud-hispàniques. Malgrat tot, no és pas aquesta varietat dialectal castellana la que coneixen els individus de la llengua materna catalana. És una evidència palpable que, entre els catalans, la llengua castellana no és introduïda per via de la immigració, tot i que els contactes quotidians són molt abundants.

En resum, doncs, els nostres arabismes, entrats massivament amb anterioritat i durant el segle XIII, són fruit de la superioritat cultural, social i tècnica del món àrab d'aquell moment, més que no pas del contacte quotidià dels parlants d'ambdues llengües al llarg de tot un període de temps que acabà al segle XVII amb l'expulsió dels moriscos.

M. Teresa Sabrià és llicenciada en Filologia Catalana.